

Sofismele lui Noica

Insatisfacția pe care o resimte un cititor urmărind firul argumentației din cărțile lui Noica nu stă în stilul lui eseistic, ci în faptul că filozoful, din dorința de a-i reuși demonstrația unui gând, recurge în chip premeditat la interpretări de tip sofistic. În al doilea rând, Noica se contrazice de la o carte la alta sau chiar în cuprinsul aceleiași cărți, formulând, despre același lucru, afirmații ce sînt contradictorii. În al treilea rând, tocmai în locurile asupra cărora Noica ar fi trebuit să insiste mai mult sînt tratate în fugă, sub chipul unor formulări eliptice, a căror semnificație nu poate fi lămurită dinlăuntrul ontologiei sale. În acest din urmă caz, exegetului îi rămîne să aleagă între trei variante: ori trece sub tăcere aceste locuri, purtîndu-se ca și cum ele nu ar exista; ori, dimpotrivă, se oprește asupra lor, dar le interpretează din afara lui Noica, speculînd în aer pe baza unor analogii sau premise care au doar foarte vag de-a face cu gîndirea filozofului român; ori, în fine, se mărginește să le pomenească, comentîndu-le atît cît poate.

Cred că neajunsul unei cărți de filozofie sistematică stă în aceea că autorul, știind de la început unde vrea să ajungă, este silit să dea impresia că, scriindu-și cartea, nu putea să ajungă decît acolo unde a ajuns. Cu alte cuvinte, concluziile sale ar fi în întregime impuse de însuși obiectul cercetării, cînd de fapt ele, concluziile, sînt încrustate în chiar fundalul intuitiv pe seama căruia începe și se desfășoară întreaga cercetare. Arta cu care știi să-ți pui în scenă propriile gînduri, adunîndu-le pas cu pas într-o viziune coerentă asupra realității, este ea însăși o tehnică aparte și subtilă, dar o tehnică a cărei regulă de bază este sofismul numit *petitio principii*. Toate cărțile de filozofie sistematică sînt un foarte larg și cuprinzător *petitio principii*, adică o gîndire circulară în care concluziile discursive la care trebuie să ajungi sînt chiar premisele intuitive cu care ai pornit la drum. Căci a scrie o carte de filozofie înseamnă a da intuiției tale o formă discursivă, atît și nimic mai mult. S-ar putea crede că o gîndire de acest fel este un act condamnat și reprobabil pe care filozoful, deși ar fi putut să nu-l săvîrșească, a ales totuși să-l facă sub imperiul unei ambiții de omnisciență ce este cît se poate de îndoielnică. În realitate, filozoful nu are de ales, el fiind constrîns, de chiar natura precară a gîndirii de tip filozofic, să procedeze astfel. Așadar nu e vorba de neputința filozofului, ci de cea a filozofiei. Resursele filozofiei sînt limitate: doar cu concepte bazate pe intuiții, fără putința unei verificări prin intermediul experimentelor și fără posibilitatea de a converti aceste intuiții în limbaj matematic, nu poți să cunoști și să explici mare lucru din lumea din jur. Iată de ce filozofia rămîne o superbă și gratuită încercare, dar o încercare a cărei năzuință depășește cu mult mijloacele pe care le are la îndemînă.

Cărțile lui Noica nu fac excepție. *Devenirea într-o ființă* sau *Scrisori despre logica lui Hermes* sînt desfășurări circulare de tip *petitio principii*. Tocmai de aceea afirmația lui Noica din *Tratat...*, și anume că cercetarea ontologică nu are voie să aibă premise („În acest sens, tocmai înlăturarea ființei absolute și a oricărei presupuziții ontologice privitoare la conținut devine condiția constituirii unei ontologii. Trebuie consimțit, aci, vidului total. În orice altă știință există totuși presupuziții și se deține ceva în prealabil: se știe măcar domeniul circumscris în care urmează a se exercita cunoașterea și a se afla legi. Aci, în ontologie, nu se poate presupune nimic. Este rațiunea goală în fața golului de ființă.” (*Tratat de ontologie*, p. 210, Humanitas, București, 1998.)) este ea însăși un exemplu al artei de care vorbeam, acea artă cu care știi să-ți pui în scenă în așa fel gîndurile încît să lași impresia că poți pleca de oriunde, fără nici o alegere a startului, ca și cum mersul gîndirii tale ar asculta de realitatea pe care încerci să o gîndești, și nu de reprezentarea pe care o ai tu, de fapt, despre realitate. Noica nu putea să plece de oriunde, ci numai de la reprezentarea

lui despre lume, iar de ajuns nu putea să ajungă decît la expresia conceptuală a acestei reprezentări.

În al doilea rînd, Noica este un gînditor care își ilustrează din plin ideile prin exemple. Felurimea domeniilor din care își alege exemplele este copleșitoare, ea singură fiind dovada cea mai bună a ceea ce înseamnă reducerea diversității lumii la unitatea unei idei, grație unei selecții făcute în interiorul unei culturi enciclopedice. Exemplele predilecte ale lui Noica provin din: fizică (undă, cîmp electromagnetic, energie, atom, entropie), chimie (molecula de benzen, izotopi, tabloul lui Mendeleev), biologie (viața, codul genetic, organismul, celula, selecția speciilor, supra vitală, osmoza), literatură (*Lucașfărul*, *Faust*, *Tinerete fără bătrînețe și viață fără de moarte*, *Război și pace*, *Așteptîndu-l pe Godot*, *Don Quijote* etc), filologie (părțile de vorbire, limbile, modulațiile verbului „a fi”, prepoziția „întru”), filozofie (categorii, dialectică hegeliană, ființa eleată, spirit, Eul lui Fichte, intuiția intelectuală la Kant și Schelling), matematică (număr, funcție, ecuație, radical) sociologie (comunități, popoare), istorie (Revoluția franceză, Ludovic al XIV-lea, celții, vikingii, triburile germanice etc.), cultură (geniul, produsele artei) civilizație (produsele tehnicii) și cibernetică (informație, comunicare, ordine). Exemplele acestea revin de-a lungul principalelor cărți ale lui Noica și aproape se poate spune că, din clipa în care filozoful le-a selectat, el avea să le păstreze pînă la sfîrșit, drept forme concrete de confirmare, în sînul realității, a ideii sale. Dar chiar faptul că Noica își alege exemplele este o dovadă că, făcînd alegerea, el avea un criteriu pe baza căruia făcea alegerea. Noica nu procedează la întîmplare, ci alege, iar a alege un exemplu înseamnă totodată a exclude multe alte exemple, adică tocmai pe acelea pe care nu le consideri potrivite pentru a-ți confirma ideea. Iată încă un motiv pentru care afirmația lui Noica din *Tratat...*, cea legată de o ontologie fără premise, nu poate sta în picioare. Și tot din acest motiv se poate spune că Noica nu reduce toată diversitatea lumii la unitate, ci selectează din diversitatea ei numai acele exemple apte de a-i zugrăvi unitatea ideii.

Ce se întîmplă de fapt în cazul exemplelor de care face uz Noica? Sau mai precis, cum anume procedează Noica atunci cînd dă exemple? Simplu și banal spus, Noica alege exemple din realitate pentru a-și ilustra prin ele principalele articulații ale gîndirii sale. Cum însă viziunea lui Noica ar putea fi prezentată chiar și fără exemple, numai printr-un discurs conceptual abstract, atunci exemplele sînt doar o completare ulterioară și facultativă, menită numai a întări intuitiv niște scheme abstracte, ceea ce înseamnă că am putea da deoparte exemplele lui Noica fără ca argumentația lui discursivă să aibă de suferit. Cel puțin așa ar trebui să se întîmple. Numai că nu se întîmplă așa. Exemplele lui Noica sînt sudate în așa măsură în corpul argumentației încît ele nu pot fi separate decît cu greu de firul abstract al gîndului său. Cantitativ vorbind, jumătate din *Tratat...* e reprezentat de prezentarea și comentarea exemplelor, iar același lucru e valabil pentru *Scrisori...* Cît despre *Șase maladii...*, ea toată este un caleidoscop de exemple.

Un cititor care ar încerca să urmărească gîndul lui Noica sîrind peste exemple și oprindu-se numai asupra părților teoretice dintre exemple nu va putea să pună cap la cap bucățile narrative pentru a obține o imagine a întregului. Ciudățenia este că același lucru se poate spune și despre exemple. Într-un cuvînt, părțile de teorie, luate singure, nu redau viziunea lui Noica, iar exemplele nici atît. Explicația stă în aceeași artă retorică, de care vorbeam mai sus: Noica își trece sub tăcere premisele gîndirii sale și le prezintă

Sorin LAVRIC

(Continuare în p. 26)

Sofismele lui Noica

abia la urmă drept concluzii. Cu alte cuvinte, în nici un loc Noica nu își prezintă în chip brut și direct imaginea sa despre lume, în schimb face mereu uz de ea pentru a comenta exemplele luate din realitate. În consecință, un exeget, neavînd în fața ochilor imaginea noiciană a lumii, este silit să penduleze de la o carte la alta și de la un exemplu la altul, încercînd să stabilească similitudini și deosebiri, urmărind apoi cum anume comentează Noica un același exemplu de la o carte la alta, și străduindu-se în final să extragă, din universul de exemple, o imagine încheagată a realității. Iată de ce exegetul va putea să se pronunțe asupra modului în care Noica își interpretează exemplele abia după ce și-a conturat în minte imaginea noiciană a realității. Fără ea însă, tentativă de a te orienta prin pînza deasă a exemplelor noiciene va aduce cu încercarea de a merge, legat la ochi, printr-un hățuș. În acest caz, exegetul ori va fi tentat să-l interpreteze pe Noica pe baza unor premise exterioare ontologiei lui, ori, neavînd la îndemînă un criteriu de verificare a coerenței modului în care Noica își interpretează exemplele, va lua drept infailibil fiecare exemplu în parte.

În al treilea rînd, Noica comentează fiecare exemplu în așa fel încît să pună în evidență numai o anumită parte a viziunii sale, ceea ce înseamnă că nici un exemplu nu conține întreaga imagine a lumii. Pe deasupra, același exemplu, privit din perspectiva întregii viziuni ontologice, poate fi uneori interpretat exact invers decît fusese el interpretat de filozoful român, iar alteori poate fi folosit ca argument chiar împotriva ideii lui Noica. Mai mult încă, Noica însuși, de la carte la carte, interpretează același exemplu în mod diferit, iar uneori chiar invers. Cînd interpretezi un exemplu din perspectiva unei scheme căreia, în loc să-i atribui statutul de ipoteză, îi conferi caracterul intangibil de idee explicativă, ceea ce reușești să faci nu e să explici și să înțelegi exemplul, ci să-ți confirmi valabilitatea ideii proprii. Noica nu urmărește să explice exemplele, ci doar să le folosească ca puncte de sprijin ale ideii sale. Tocmai de aceea, interpretările lui presupun încadrarea unui exemplu în forma prestabilită a unei scheme inițiale, exemplul fiind în așa fel prelucrat încît să intre în schemă. Exemplele vor urma data viitoare.

Sorin LAVRIC